

MUHAMMED HİDİR HÜSEYİN

1366, 1373/1953). Türkiye’de bulunduğu günlerden hilâfetin ilgasına kadar geçen zaman içinde şahit olduğu hadiselerle temas eden şiirlerinin yer aldığı divanıdır. **6. Resâ’ilü’l-İşlâh** (Kahire 1358). Çeşitli konferans ve makalelerini ihtiva eden üç ciltlik eseri bazı değişiklik ve ilâvelerle Ali Rızâ et-Tûnisî tekrar yayımlamıştır (Dımaşk 1391/1971). Bu neşirde ilk iki cilt bazı çıkarmalarla tek cilt haline getirilmiş, III. cilt ise birkaç konferans ve makale daha eklenerek *eş-Şerâtu’l-İslâmiyye şâliha li-küllî zamân ve mekân* başlığı ile neşredilmiştir (Dımaşk 1391/1971). **7. Belâgatü’l-Kur’ân** (nşr. Ali Rızâ et-Tûnisî, Dımaşk 1391/1971). **8. ed-Da’ve ile’l-İşlâh** (Tunus 1328; Kahire 1346; nşr. Ali b. Hasan el-Halebî, Riyad 1417). **9. el-Hayâl fi’s-Şi’ri’l-Arabî** (Dımaşk 1340; nşr. Ali Rızâ et-Tûnisî, Dımaşk 1392/1972). **10. Tûnis ve Câmî’u’z-Zeytûne** (Dımaşk 1391/1971). Ali Rızâ et-Tûnisî tarafından müellifin bazı yazılarının bir araya getirilmesi oluşmuştur. **11. Tâ’îfetü’l-Kâdi-yâniyye** (Kahire 1351, 1970). **12. Tûnis: Seb’a ve sittine ‘âmen tahte’l-ihtilâli’l-Feransevî** (nşr. Kemâl el-Ârif, Tunus 1989, bu eserin ilk baskısı daha önce gerçekleştirilmiştir). **13. Terâcimü’r-ricâl** (Tunus 1972). **14. Âdâbü’l-harb fi’l-İslâm** (Kahire 1394/1974). **15. el-Bâbiyye ve’l-Bahâ’iyye** (nşr. Abdülfettâh Hüseyin ez-Zeyyât v.dğr., Kahire 1405/1984). Muhammed Hidir’in bazı konferansları *el-Hürriyyetü fi’l-İslâm* (Tunus 1327/1909), *Hayâtü’l-lugati’l-Arabiyye* (Tunus 1327; nşr. Ali Rızâ et-Tûnisî, *Dirâsât fi’l-luga’l-Arabiyye ve târihihâ* içinde, Dımaşk 1960), *el-‘Azame* (Kahire 1346/1928, Ali Abdürrâzık’ın bir mevlid kandili münasebetiyle Hz. Peygamber hakkında kaleme aldığı yazıya reddiyedir), *el-Hitâbe ‘inde’l-Arab* (Kahire 1346) ve *‘Ulemâ’ü’l-İslâm fi’l-Endelüs* (Kahire 1347) adıyla yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Hidir Hüseyin, *Naķzu Kıtâbi Fi’s-Şi’ri’l-Câhili* (nşr. Ali Rızâ et-Tûnisî), Dımaşk 1397/1977, neşredenin girişi, s. 5-6; Ahmed Teymur Paşa, *A’lâmü’l-fikri’l-İslâmî fi’l-‘aşri’l-hadîs* (nşr. M. Şevki Emîn), Kahire 1387/1967, s. 378-381; Muhammed İmâre, *Ma’reketü’l-İslâm ve usûlü’l-hükûm*, Kahire 1410/1989, s. 169-423; Muhammed Muvâade, *Muhammed el-Hıdır Hüseyin: Hayâtühü ve âşâruh*, Tunus 1974; Ali Abdülazîm, *Meşihatü’l-Ezher münzû inşâihâ hatte’l-ân*, Kahire 1399/1979, II, 145-162; *el-Ezherü’s-şerîf fi ‘idihî’l-elfi*, Kahire 1403/1983, s. 258-259; *Şüyûhu’l-Ezher* (nşr. Vizâretü’l-İlâm), Kahire, ts., s. 42-43; Ziriklî, *el-A’lâm* (Fethullah), VI, 113-114; M. Mehdi Allâm, *el-Mecma’iyyün fi hamsine ‘âmen*, Kahire 1406/1986, s. 249-251; Muhibbüddin el-Hatîb,

“es-Seyyid Muhammed el-Hıdır Hüseyin”, *ME*, XXIX (1957), s. 736-744; M. Receb el-Beyyûmî, “Muhammed el-Hıdır Hüseyin”, a.e., XLII/1 (1970), s. 58-64; XLII/3 (1970), s. 233-239; M. Ali en-Neccâr, “el-Merhûm eş-Şeyh Muhammed el-Hıdır Hüseyin”, *MMLA*, XIV (1962), s. 323-334; J. Majed, “al-Khâdir, Muhammed b. al-Hısayn”, *EI²* (İng.), IV, 906-907.

ALİ CUM’A

MUHAMMED b. HİNDUŞAH

(bk. ŞEMS-i MÜNŞİ).

MUHAMMED HUDÂBENDE

(bk. OLCAYTU HAN).

MUHAMMED el-HÛT

(محمد الحوت)

Ebû Abdillâh (Ebû Abdirrahmân) Muhammed b. Dervîş b. Muhammed el-Hût el-Beyrutî el-Alevî (ö. 1276/1860)

Muhaddis, Şâfiî fakihî.

1209’da (1794) Beyrut’ta doğdu. Hz. Ali’nin soyundandır. Kur’an’ı ezberledikten sonra Muhammed el-Müseyyerî el-İskenderânî’den usûlü’d-dîn okuyarak başladığı öğrenimini sürdürmek için 1228’de (1813) Şam’a gitti ve özellikle Abdurrahman et-Tîbî, Muhammed Emîn İbn Âbidîn ve Abdurrahman b. Muhammed el-Küzberî’den istifade etti. Temel İslâmî ilimler yanında felsefe, mantık, şiir ve edebiyat alanındaki eserleri okudu. 1231’de (1816) Beyrut’a döndü. 1236 (1821) yılına kadar Kitap ve Sünnet’le ilgili ilimlerle uğraştı. Bu arada el-Câmiu’l-Ömeriyyü’l-kebir’de ders okuttu, bir taraftan da vaaz ve irşadla meşgul oldu. Değişik meslek gruplarından insanların bu derslere devam etmesini sağlamak için özel gayret sarfetti. En tanınmış talebesi, daha sonra Beyrut müftülüğü görevinde bulunan

Muhammed el-Hût’un Beyrut Başûre Kabristanı’ndaki mezarı

Abdülbâsıt el-Fâhûrî’dir. Ayrıca Ebû’l-Hasan Kâsım b. Muhammed el-Kestî, Ömer Hâlid ile oğulları Abdurrahman ve Muhammed de kendisinden faydalandı. Sünnete bağlı bir âlim ve zâhid olan, ayrıca şiirle de uğraşan Muhammed el-Hût tasavvufa yönelmiş ve geçimini temin edecek kadar ticaretle uğraşmıştır. Muhammed el-Hût 8 Zilhicce 1276’da (27 Haziran 1860) Beyrut’ta vefat etti ve Başûre Kabristanı’na defnedildi.

Eserleri. **1. ed-Dürretü’l-vaz’iyye fi tevîdî rabbi’l-beriyye**. Akaide dair olup Muhammed Misbâh el-Hût tarafından neşredilmiştir (Beyrut, ts.). **2. er-Risâletü’r-râ’ika**. Halku’l-ef’âl hakkında filozoflar, Mu’tezile kelâmcıları ve Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerinin ele alındığı bir risâledir. **3. el-‘Akîdetü’l-fâ’ika**. Müellifin talebesi Abdülbâsıt el-Fâhûrî’ye imlâ ettiği küçük bir risâledir (Mahmûd Selîm el-Hût, s. 139; *ed-Dürretü’l-vaz’iyye* ile birlikte basılan son iki risâle, Kemâl Yûsuf el-Hût tarafından yine aynı eserle birlikte *Resâ’il fi beyâni ‘akâ’idi Ehli’s-sünne ve’l-cemâ’a* adıyla yeniden yayımlanmıştır [Beyrut 1403/1983, 1404/1984]). **4. Esne’l-me’tâlib fi ehâdîs muhtelifeti’l-merâtib**. Halk arasında hadis diye bilinen meşhur sözlerin sıhhat derecesini tesbit amacıyla kaleme alınan ve 1784 rivayet ihtiva eden eser 1265’te (1849) tamamlanmıştır. Müellifin oğlu Abdurrahman’ın alfabetik sıraya koyduğu bu çalışma Beyrut (1319) ve Kahire’de (1346) basılmış, daha sonra Halîl el-Meys tarafından neşredilmiştir (Beyrut 1403/1983). Ancak bu son baskı hatalarla doludur (örnekler için bk. a.g.e., s. 141-144). Kemâl Yûsuf el-Hût’un *el-Ehâdîsü’l-müşkile fi’r-rütbe* adıyla yayımladığı eser de bu kitaptır (Beyrut 1403/1983). **5. Hüsnu’l-eser fimâ fihi da’f ve’htilâf min hadîs ve haber ve eser**. Gazzâlî’nin Şâfiî fıkhına dair *el-Vecîz*’ine Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfiî’nin yazdığı *Fethu’l-‘aziz* (*eş-Şerhu’l-kebir*) adlı şerhteki hadislerin tahrîcini yapmak üzere İbnü’l-Mülâkkin’in kaleme aldığı *el-Bedrü’l-münîr fi tahrîci ehâdîsi’s-Şerhi’l-kebir*’i özetlemek ve bazı yerlerdeki zaafarla ihtilâflara işaret etmek amacıyla telif edildiği belirtilen eser (Muhammed el-Hût, *Muhtasar*, s. 17) fıkıh bablarına göre düzenlenmiştir. Müellifin bir ad vermediği anlaşılan kitabı Muhammed Tevfik Hâlid *Hüsnu’l-eser* başlığıyla neşretmiş (Beyrut 1353/1934), daha sonra bu neşrin eksik ve yanlışlarla dolu olduğunu söyleyen Kemâl Yûsuf el-Hût eseri *Muhtasarü Bedri’l-münîr* adıyla yeniden ya-

yımlamıştır (Beyrut 1407/1987). 6. *Risâle fî hisâbi'l-keşr ma'a's-şahîh*. Ferâzile ilgili olup Kemâl Yûsuf el-Hût tarafından Rahbî'nin *er-Rahbiyye*'sine Bedreddin el-Mardîni'nin yazdığı şerh ile birlikte neşredilmiştir (Beyrut 1409/1989, 2. bs.).

Muhammed el-Hût'un kaynaklarda adı geçen diğer eserlerinden bazıları şunlardır: *Hâşiye 'alâ Şerhi İbn Hacer li'l-Erbâ'ine'n-Neveviyye, Kitâb fî Zikri es-mâ'i'ricâli'd-qu'afâ' ve'l-metrûkîn, Kitâb fî Beyâni'z-za'if min ehadîşî'l-Câmî'i's-şagîr, Kitâb fî Esmâ'i ricâli'l-Buĥârî, el-Vazzâ'un ve mâ vaẓâ'u* (diğer eserleri ve nüshaları için bk. Mahmûd Selîm el-Hût, s. 150-161). Mahmûd Selîm el-Hût, Muhammed el-Hût'a dair geniş bir çalışma yapmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed el-Hût, *el-Ehadîşü'l-müşkile fi'r-rûte* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1403/1983, Kâsım Ebû'l-Hasan el-Küstî'nin yazdığı biyografi, s. 7-8; a.m.f.. *Resâ'il fî beyâni 'akâ'id Ehlî's-sünne ve'l-cemâ'a* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1404/1984, s. 24, 70, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 8-19; a.m.f.. *Muĥtaşaru Bedri'l-münîr* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1407/1987, s. 17, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 5-12; Tâhâ el-Velî, *Beyrût fî't-târîh ve'l-hadâire ve'l-umrân*, Beyrut 1993, s. 287-288; Ömer Abdüsselâm Tedmürî, *Mevsû'atü 'ulemâ'i'l-müslimîn fî târihi Lübnân el-İslâmî: Ricâlü'l-hadîş ve'l-ülümü'l-insânîyye*, Beyrut 1414/1993, IV, 143-151; Mahmûd Selîm el-Hût, *Şeyhu Beyrût el-allâme el-imâm Muhammed el-Hût*, Beyrut 1994.

ABDÜLKADİR ŞENEL

MUHAMMED HÜSEYİN MEVLEVÎ

(محمد حسين مولوى)

(1840-1920)

Ehl-i hadîs hareketinin ileri gelenlerinden Hindistanlı âlim.

17 Muharrem 1256'da (21 Mart 1840) Pencap eyaletinde Amritsar yakınlarındaki Gordaspûr şehrine bağlı Batâle beldesinde doğdu. Bu sebeple Batâlevî (Batâlvî) nisbesiyle de anılır. Babasının adı Abdürrahîm (Rahîmbahş), dedesinin adı Zevk Muhammed'dir. İlk öğrenimini Batâle'de, yüksek öğrenimini Delhi, Aligarh ve Leknev'de yaptı. Müftî Sadreddin Han Âzerde Dihlevî, Mevlânâ Gülşen Ali Cavnûrî ve Mevlânâ Nûrî'l-Hasen Kandehevî gibi âlimlerden özellikle fıkıh ve usûl-i fıkıh dersleri aldı. Hindistan'da XIX. yüzyılın sonunda, tarihi ehl-i hadîs* çizgisini devam ettirmeye üzere ortaya çıkan Ehl-i Hadîs Cemaati'nin kurucusu Nezîr Hüseyin Dihlevî'den hadis okudu. Uzun süre

sohbetinde bulunduğu bu hocasının *Mi'yârü'l-hak* adlı kitabının telifinde ona yardım etti. 1864'te öğrenimini tamamlayıp Batâle'ye döndü ve tefsir dersleri verip vaaz etti.

Muhammed Hüseyin, muhalifleriyle giriştiği polemikler sebebiyle Urduca *İşâ'atü's-sünne* adlı aylık dergiyi çıkarmaya başladıktan sonra üne kavuştu. Derginin ilk üç sayısı, Amritsar'da neşredilen *Sefîr-i Hind* gazetesinin eki halinde (Nisan-Haziran 1878) ve ardından müstakil olarak yayımlandı. Muhammed Hüseyin, Ehl-i hadîs grubunun ilk süreli yayını olan bu dergide hristiyanları, bid'at firkalarını, Ehl-i Kur'an ekolünü, Kâdiyânîler'i, modernistleri ve başta Hanefiler olmak üzere mezhep imamlarını taklit edenleri sert bir dille eleştirdi. Onun en büyük hedeflerinden biri Kâdiyânîler ve liderleri Mirza Gulâm Ahmed'di. Önceleri Ehl-i hadîs hareketi içinde yer alan, daha sonra ayrılarak Kâdiyânîlik'in temellerini atan bu eski ders arkadaşına ilk defa o karşı çıktı ve bütün Kuzey Hindistan'ı dolaşarak Ahmediyye hareketi liderinin ve müntesiplerinin mürted veya sapık olduğuna dair yaklaşık 200 âlimin imzasını taşıyan bir fetva aldı (8 Mayıs 1891). Bu çabaları sonucunda 1899'da Pencap hükümeti Mirza Gulâm Ahmed'in faaliyetlerini sınırlayan bir karar aldı (May, s. 137-138). Onun yazılarında hedef aldıklarından biri de Ehl-i hadîs hareketinden koparak hadîsin delil olma değerini inkâr eden ve sadece Kur'an'la yetinme iddiasında bulunan Ehl-i Kur'an grubunun liderlerinden Abdullah Çekrâlevî olup küfrüne fetva veren Hint ulemâsının görüşlerini 1902 yılı sonlarında dergisinde yayımladı (Hâdim Hüseyin İlahîbahş, s. 31-32); bunun üzerine hükümet Çekrâlevî'nin hayatını korumak zorunda kaldı (Azîz Ahmed, s. 147).

Hindistan halkının çoğunluğunu oluşturan muhtelif mezheplere mensup müslümanlar ve özellikle Hanefiler de Muhammed Hüseyin'in hedeflerinden biri haline gelmiştir. İctihad, taklit, hadîsle amel gibi meseleler ve bunların uygulamadaki yansımalarını teşkil eden namazda rükûdan sonra elleri kaldırma, cemaatle namazda Fâtiha sûresinden sonra "âmin"i yüksek sesle söyleme ve imama uymakla beraber Kur'an da okuma gibi konular çevresindeki tartışmalar çeşitli makale ve kitapların yazılmasına vesile oldu. Onun bu konularla ilgili olarak Hanefî âlimlerine meydan okuması, Mahmûd Hasan Diyûbendî'nin *Edille-i Kâmile* (İz-

hâr-ı Hak) adlı bir eseri kaleme almasına yol açtı. Mevlevî'nin Hindistan'daki Hanefiler'i temsil eden Diyûbend ekolünün kurucularından Muhammed Kâsım Nânevtevi ile yaptığı tartışma da ünlüdür (Metcalf, s. 285). Abdülhay el-Hasenî, onun Sünnî gruplarla giriştiği bu polemiklerin faydasız tartışmalara dönüştüğünü, hatta fitneye sebep olduğunu, bazı çatışmalara zemin hazırladığını, İslâm'ı ve müslümanları zaafa düşürdüğünü söyler ve bunu farkedenden Mevlevî'nin daha müsahakâr bir yol izlediğini kaydeder (*Nûzhe*, VIII, 427-428).

Muhammed Hüseyin, itikadda sahîh rivayetlere dayanan Selef'in görüşlerine tâbi olmayı ve amelde herhangi bir mezhebi taklit etmeden nasların zâhirine bağlanmayı savunmakta, âlimlerin görüşlerini de Kitap ve Sünnet ışığında değerlendirmektedir. Ancak taklidin reddine ve herkesin ictihad etmesi anlayışına dayanan bu düşüncenin zamanla Seyyid Ahmed Han'da olduğu gibi yeni Mu'tezilî düşüncelere, Abdullah Çekrâlevî'de hadîsin inkârına, Gulâm Ahmed Kâdiyânî'de nübüvvet iddialarına kadar vardığını görürnce onun kendisini Hanefî Ehl-i hadîs olarak nitelendirmeye başladığı söylenmektedir (Hâlid Mahmûd, II, 384-389). Muhammed Hüseyin'in Ehl-i hadîs hareketi açısından önemli bir faaliyeti de bu ismin resmî hüviyet kazanması yönündeki gayretidir. Ehl-i hadîs önceleri kendilerini bu isim yanında Muhammedî ve muvahhid diye adlandırırken muhalifleri onlara Vehhâbî, gayri mukallid, lâ-mezhep gibi isimler vermekteydi. Fakat onlar Vehhâbîlik'le alâkaları bulunmadığını çeşitli vesilelerle açıklamıştır. Muhammed Hüseyin, 1887'de İngiliz hükümetinin Pencap valisine bir dilekçe vererek kendilerine nisbet edilen Vehhâbî isminin bütün resmî dairelerden kaldırılmasını ve adlarının Ehl-i hadîs olarak tescil edilmesini istedi. Bu isteği önce Pencap'ta, ardından bütün Hindistan eyaletlerinde kabul edildi (Metcalf, s. 279, 281; Hâlid Mahmûd, II, 366-367, 370).

Tedris, vaaz, irşad ve telif faaliyetleriyle polemikçiliği yanında gazeteciliği ve cemiyetçiliğiyle Ehl-i hadîs hareketine önemli katkılarda bulunan Muhammed Hüseyin 27 Ocak 1920'de vefat etti ve memleketi Batâle'de defnedildi. Onun görüşleri, dergisindeki yazıları dışında kaleme aldığı polemik türü risâleleriyle *Şahîh-i Buĥârî* ve *Mişkâtü'l-Meşâbih* üzerine yazdığı ta'lîkat ve hâşiyelerde yer almaktadır.